

Κρίση της τουρκικής οικονομίας: μια κρίση που έρχεται από το μέλλον

Οι αφορμές και οι αιτίες, η γεωπολιτική διάσταση, οι πολιτικές επιπτώσεις

στο εσωτερικό της Τουρκίας και τον ελληνο-τουρκικό ανταγωνισμό

του **Βασίλη Μορέλλα**

Στις 10 Αυγούστου η τουρκική λίρα κατέγραψε ραγδαία πτώση, που αποκαταστάθηκε σε αργή πτώση μετά τις 17. Τους τελευταίους έξι μήνες έχει χάσει το 40% της διεθνούς αξίας της (έναντι δολαρίου και ευρώ, που απαρτίζουν το 75% των παγκόσμιων συναλλαγών) και μέσα σε μια βδομάδα το 20%. Η πτώση έχει τεράστια επίπτωση στην τουρκική οικονομία συνολικά. Εκτός από την ανατίμηση όλων των εισαγόμενων ειδών για τους απλούς καταναλωτές, δημιουργεί πιστωτική ασφυξία και στο τουρκικό κεφάλαιο. Φέρνει πολλές τουρκικές επιχειρήσεις μπροστά στη χρεοκοπία, αφού η αποπληρωμή των χρεών τους σε δολάρια γίνεται πολύ πιο ακριβή ως αδύνατη. Τους επόμενους 12 μήνες ο μη χρηματοπιστωτικός ιδιωτικός τομέας της Τουρκίας θα πρέπει να ξεπληρώσει χρέη 66 δισ. δολαρίων και ο χρηματοπιστωτικός άλλα 76 δισ. Έχουν ήδη παρατηρηθεί μικρές ελλείψεις σε τρόφιμα, η οικοδομική δραστηριότητα (19% της οικονομίας!) έχει παγώσει και έξι ηλεκτροπαραγωγά εργοστάσια σταμάτησαν λόγω αυξημένης τιμής του εισαγόμενου αερίου.

Αίτια και αφορμές

Υπάρχουν αφορμές και αιτίες που οδήγησαν την τουρκική οικονομία στη στενωπό. Αφορμή ήταν η πολιτική κόντρα με τον Τραμπ, γύρω από τον Αμερικανό πάστορα Μπράνσον, που κρατείται σε κατ' οίκον περιορισμό, κατηγορούμενος για συνεργία στο πραξικόπημα του 2016. Μετά την άρνηση της Τουρκίας να τον

απελευθερώσει, ο Τραμπ επέβαλε οικονομικές κυρώσεις στους Τούρκους υπουργούς Γκιουλ και Σοϊλού (1/8) και αύξησε τους δασμούς στον τουρκικό χάλυβα και το αλουμίνιο (10/8). Στις 15/8 η Τουρκία απάντησε διπλασιάζοντας τους δασμούς σε 22 εισαγόμενα αμερικανικά προϊόντα αξίας περίπου μισού δισ. (αυτοκίνητα, καπνός κ.λπ.) και στις 21/8 προστέθηκε στη λίστα των χωρών που έχουν προσφύγει κατά των αμερικανικών δασμών στον ΠΟΕ (μαζί με Καναδά, Μεξικό, ΕΕ, Ιαπωνία, Κίνα, Ινδία, Ρωσία, Ελβετία κ.λπ.). Από τη χειρονομία με την απελευθέρωση των δύο Ελλήνων αξιωματικών μέχρι την προσφορά για τον Μπράνσον που απέρριψε ο Τραμπ στις 20/8 [1], φαίνεται ότι ο Ερντογάν πιέζεται σοβαρά από την πτώση της λίρας και αναζητεί συμβιβασμό. Χωρίς να ξεχνάμε ότι η διάσταση με τις ΗΠΑ έχει βαθύτερες -και πιο αξεπέραστες- αιτίες από τον Μπράνσον: τα συγκρουόμενα συμφέροντα στη Μ. Ανατολή και τη σχέση με τη Ρωσία.

Όμως, η οικονομική δυσχέρεια της Τουρκίας δεν έχει βασική αιτία ούτε τους λεονταρισμούς του Τραμπ ούτε καν τα αντίρροπα γεωπολιτικά συμφέροντα ΗΠΑ-Τουρκίας. Η ρίζα βρίσκεται στον οικονομικό ανταγωνισμό που εντείνει η διεθνής **οικονομική επισφάλεια**. Στο πλαίσιο αυτού του ανταγωνισμού, είναι αναπόφευκτο οι ισχυρές ΗΠΑ να φορτώνουν τις συνέπειες στους πιο αδύναμους παίκτες. Με αυτήν την έννοια, η τουρκική κρίση δείχνει το δρόμο για πολλές αναπτυσσόμενες οικονομίες. Ο ανταγωνισμός και τα αδιέξοδα αντικατοπτρίζονται στην **ανοδική πορεία του δολαρίου**. Αυτοί είναι οι λόγοι που η τουρκική λίρα πέφτει αργά μα σταθερά από το 2010. Η πτώση επιταχύνεται μετά το 2016, όταν η Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ (FED) άρχισε να ανεβάζει τα επιτόκιά της, ανατιμώντας έτσι το δολάριο έναντι των άλλων νομισμάτων. Γιατί συμβαίνει αυτό;

Η σκληρή ρίζα των προβλημάτων

Εδώ και χρόνια οι ΗΠΑ έχουν αποδείξει ότι ξεπέρασαν την κρίση του 2008 καλύτερα από τα άλλα δυτικά κράτη, με σταθερή ανάπτυξη (από το 2010) και χαμηλή ανεργία. Όμως, αυτό το ξεπέρασμα δεν βασίστηκε κυρίως στην εισροή νέας υπεραξίας στο

σύστημα, αλλά (πέρα από τους καθηλωμένους μισθούς) στο φτηνό κρατικό χρήμα που έπεσε στις αγορές, ουσιαστικά στο τύπωμα δολαρίων μέσα από τον εκμηδενισμό του τραπεζικού επιτοκίου της FED (από 5% στο 0,25%). [2] Έτσι, οι επιχειρηματίες, αφενός, μπορούσαν να δανείζονται «τσάμπα», ώστε να επενδύουν στην πραγματική (;) οικονομία ή τουλάχιστον να μην αποεπενδύουν, να μην αυξάνουν την ανεργία [3]. Αφετέρου, αποθαρρύνονταν να αποθησαυρίζουν σε αμερικανικά ομόλογα που πλήρωναν ελάχιστο τόκο. Ο Τραμπ πρόσφερε νέα δώρα στους καπιταλιστές: αύξησε τις δαπάνες για τη στρατιωτική βιομηχανία στα 750 δισ. και προχώρησε σε περικοπές φόρων πάνω από 2 τρισ. Ωστόσο, η πολιτική των δανεικών και των ενισχύσεων προς το κεφάλαιο επέφερε κρατικά ελλείμματα τρισεκατομμυρίων (πάνω από ένα τρισ. κάθε χρόνο ως το 2028). Πώς μπορούν αυτά να αποπληρώνονται, να αναχρηματοδοτούνται; Μα... με δανεικά που θα (ξανα)πάρουν οι ΗΠΑ από τον υπόλοιπο κόσμο!

Για να χρηματοδοτήσουν τα ελλείμματά τους, οι ΗΠΑ πρέπει να προσελκύσουν το παγκόσμιο χρήμα. Γι' αυτό είναι αναγκασμένες να ανεβάσουν τα επιτόκιά τους, ισχυροποιώντας έτσι και το εθνικό τους νόμισμα. Το επιτόκιο της FED άρχισε να ανεβαίνει από το 2016, φέτος έχει ανέβει δύο φορές (Μάρτη και Ιούνιο), βρίσκεται πια στο 2% και αναμένονται άλλες δυο αυξήσεις ως το τέλος της χρονιάς. Τα αμερικανικά ομόλογα ήταν ούτως ή άλλως τα πιο αξιόπιστα στον κόσμο, άσχετα αν άλλα κράτη, από το Ιράν και την Τουρκία μέχρι την Ελλάδα, υπόσχονταν πιο πολλούς τόκους. Τώρα που τα αμερικανικά ομόλογα δίνουν 2% (αντί για 0,25%), έχουν γίνει πολύ ελκυστικά: σιγά-σιγά ρουφούν, σαν ηλεκτρική σκούπα, τα κεφάλαια από όλον τον αναπτυσσόμενο κόσμο.

Αλλά οι αναπτυσσόμενες χώρες χρειάζονταν αυτά τα κεφάλαια περισσότερο! Το φτηνό χρήμα της «ποσοτικής χαλάρωσης» σε ΗΠΑ και ΕΕ δεν διαιώνισε την οικονομία του χρέους μόνο στη Δύση. Γενικά, τα φτηνά δάνεια των ΗΠΑ και της ΕΕ έδωσαν τη δυνατότητα να χρεωθούν και οι αναπτυσσόμενες οικονομίες. Οι σπεκουλαδόροι αποσπούσαν φτηνά ευρώ ή δολάρια και τα επένδυαν

σε ομόλογα πιο αδύναμων χωρών με μεγαλύτερες αποδόσεις (τουρκικά, ελληνικά, αργεντίνικα κ.ά.). Σύμφωνα με την Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών (BIS) μεταξύ 2009 και 2017 ο όγκος ομολόγων της Λατινικής Αμερικής αυξήθηκε από 297 δισ. δολάρια σε 757 δισ. και της Ασίας-Ωκεανίας από 253 σε 637. Η Τουρκία αναπτυσσόταν για πολλά χρόνια έτσι: αυξάνοντας το έλλειμμα και το εξωτερικό χρέος και ξαναδανείζοντας αυτά τα χρήματα στην εσωτερική οικονομία, σε επιχειρήσεις που δεν έβρισκαν απαραίτητα αγοραστές για τα προϊόντα τους (π.χ. πολυτελείς κατοικίες στην Ιστανμπούλ). Η κατάσταση διαιωνιζόταν μόνο με την εισροή δυτικών επενδύσεων (π.χ. νέων δανείων). Σήμερα, με το τέλος της ποσοτικής χαλάρωσης και την άνοδο των δυτικών επιτοκίων, αφού οι επενδυτές αποτραβιούνται από τις αναπτυσσόμενες χώρες, αρκετές βρίσκονται εκτεθειμένες με χρέη και ελλείμματα που παύουν να αναχρηματοδοτούνται. Το πρόβλημα είναι πιο έντονο για χώρες με χαμηλά συναλλαγματικά διαθέσιμα (όπως η Τουρκία) και με υψηλό χρέος ή έλλειμμα ως προς το ΑΕΠ (Τουρκία, Βραζιλία, Ν. Αφρική, Αργεντινή κ.ά.). Γι' αυτό δεν είναι μόνο η τουρκική λίρα που χάνει αξία εδώ και μήνες ή χρόνια. Η ινδική και η ινδονησιακή ρουπία, το αργεντίνικο πέσο, το κινεζικό γουάν, το βραζιλιάνικο ριάλι, το ρούβλι, δέχονται παρόμοιες πιέσεις.

Πολλοί τέτοιοι καπιταλισμοί θα αναγκαστούν είτε να (ξανα)μπουν στην εποπτεία του ΔΝΤ (όπως ήδη η Αργεντινή), εκχωρώντας περιουσιακά τους στοιχεία στα δυτικά ιμπεριαλιστικά κέντρα., είτε να αναζητήσουν αντίστοιχη στήριξη από την Κίνα και άλλους «συμμάχους», πάλι με το αζημίωτο. Μια άλλη λύση, η διαγραφή χρεών εις βάρος του κεφαλαίου, χωρίς... μνημόνια, εννοείται ότι δεν θα προκριθεί από καμία άρχουσα τάξη.

Δύση και Τουρκία

Αναμενόμενα, η Δύση προσπαθεί να εκμεταλλευτεί την αδυναμία της Τουρκίας. Στο πλαίσιο της ευρύτερης γεωπολιτικής κόντρας, ο Τραμπ επέλεξε την ιστορία του Μπράνσον για προεκλογικούς λόγους: θέλει να διακριθεί ως υπερασπιστής ενός πάστορα (που κρατείται εδώ και δυο χρόνια...) στο θρησκόληπτο, ευαγγελικό

ακροατήριο που πρέπει να τον στηρίξει στις εκλογές του Κογκρέσου το Νοέμβρη. Από την άλλη, το «στρατιωτικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα» και το Πεντάγωνο δεν θέλουν να φτάσει η Τουρκία να διακόψει την παραγωγή εξαρτημάτων για τα F35, πράγμα που θα καθυστερούσε την παραγωγή για 1,5-2 χρόνια. Και ο λόγος τους μετράει...

Συνολικότερα, με αφορμή την κρίση, η Δύση ασκεί διάφορες πιέσεις στον Ερντογάν, τον οποίο δεν κατάφερε να ξεφορτωθεί με το αιματηρό πραξικόπημα του 2016. Να μπει στην εποπτεία του ΔΝΤ, να μην αγοράσει τους ρωσικούς S400 [4], να... απελευθερώσει «πολιτικούς κρατούμενους»... Όχι βέβαια τους αριστερούς, αλλά τους δυτικόφιλους ή και πραγματικούς πραξικοπηματίες. Επίσης, «συμβουλεύει» τον Ερντογάν να αφήσει την Κεντρική Τράπεζα της χώρας να ανεβάσει τα τραπεζικά επιτόκια και να «περικόψει» δαπάνες. Πράγμα που θα τερμάτιζε τη «δανειακή» ανάπτυξη (6,8% ανά έτος, κατά μέσο όρο τα τελευταία δέκα χρόνια, με ατμομηχανή τις κατασκευές), θα αύξανε την ανεργία και θα ροκάνιζε με άλλον τρόπο την πολιτική επιρροή του Ερντογάν. Μόνον ΕΕ και ΗΠΑ έχουν δικαίωμα να αναπτύσσονται με δανεικά, όχι η Τουρκία!

Φυσικά, ούτε το κράτημα των επιτοκίων χαμηλά δεν θα σώσει τον Ερντογάν. Αυτό, με δεδομένη την έλλειψη νέας υπεραξίας λόγω διεθνούς δυσπραγίας, έχει ανεβάσει τον πληθωρισμό [5], την ακρίβεια της ζωής και τις εργατικές διαμαρτυρίες για αυξήσεις. Μόνο φέτος, ο πραγματικός ετήσιος πληθωρισμός έχει ξεπεράσει το 100%. Ο Ερντογάν ως τώρα κάνει ακριβώς τα αντίθετα από όσα παροτρύνουν οι ΗΠΑ και αναζητεί εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης και εξαγωγών, όπως ανακοίνωνε και στο «πρόγραμμα των 100 ημερών» στις αρχές Αυγούστου. Τέτοιες προσπάθειες δεν θα έχουν άμεσα σοβαρά αποτελέσματα. Η Γερμανία έχει απορρίψει τη σκέψη να «βοηθήσει» την Τουρκία με κάποιο δάνειο και το αντίστοιχο μνημόνιο. Οι επενδύσεις ύψους 15 δισ. που συμφώνησε ο Ερντογάν με το Κατάρ είναι πολύ μικρές για να προκαλέσουν κάτι παραπάνω από προσωρινή ανακούφιση στη λίρα. Η Κίνα κατέχει ήδη το 65% του τρίτου μεγαλύτερου τουρκικού

λιμανιού από το 2015 και φαίνεται ότι θα προβεί και σε άλλα «ψώνια» εκμεταλλευόμενη την τουρκική στενότητα. Αλλά οι κινεζικές επενδύσεις έχουν πολύ δρόμο να διανύσουν: είναι μόνο το 1,1% των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Τουρκία, ενώ οι ευρωπαϊκές το 72,1% και οι αμερικανικές το 7,6%. [6] Ταυτόχρονα, η Κίνα προσπαθεί να περιορίσει τα ανοίγματά της σε διεθνή δάνεια και να εξοικονομήσει πόρους, όσο μαίνεται ο εμπορικός πόλεμος με τις ΗΠΑ. Ειδικά μετά τις καθυστερήσεις στην αποπληρωμή του δανείου που είχε δώσει στη Βενεζουέλα.

Άρα είναι πιθανό ο Ερντογάν να κάνει κι άλλες υποχωρήσεις, μπαλώνοντας προσωρινά την εικόνα της λίρας. Στην κατεύθυνση ενός συμβιβασμού σπρώχνουν αμφοτέρους τους μονομάχους τα επιχειρηματικά λόμπι, όπως το Αμερικανο-τουρκικό Συμβούλιο και το Τουρκο-αμερικανικό Επιχειρηματικό Συμβούλιο, που διαπιστώνουν ανησυχητική αναστολή επενδύσεων εκατέρωθεν. Αλλά κανείς δεν μπορεί να λύσει το βασικό πρόβλημα μιας βιώσιμης ανάπτυξης, που άλλωστε αφορά τη διεθνή οικονομία συνολικά.

Αναπτυσσόμενοι... κίνδυνοι

Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι η πτώση της τουρκικής λίρας και των άλλων νομισμάτων δεν συνιστά αμερικανική συνωμοσία εναντίον τους, αλλά συνέπεια της «αναγκαστικής» πολιτικής των ΗΠΑ ώστε να μη βουλιάξουν στη θάλασσα του χρέους που έχουν δημιουργήσει για να ξεπεράσουν όπως-όπως την κρίση του 2008. Σε τελική ανάλυση, είναι ένα αυθόρμητος τρόπος να μοιραστούν τα αδιέξοδα της παγκόσμιας οικονομίας στους πιο αδύναμους παίκτες. Προφανώς, το πρόβλημα που κατ' αυτόν τον τρόπο η Δύση διώχνει από την πόρτα θα ξαναμπεί απ' το παράθυρο, λόγω της διασύνδεσης όλων των οικονομιών. Για παράδειγμα, μια σοβαρή κρίση χρεοκοπιών των τουρκικών τραπεζών θα επηρεάσει ισπανικές και ιταλικές τράπεζες που έχουν επενδύσει στις πρώτες, αλλά και τις ελληνικές εξαγωγές συνολικά. [7]

Εξάλλου, η στρεβλή απάντηση στην κρίση του 2008 επωάζει

διάφορες «φούσκες» στη διεθνή οικονομία. Στα ακίνητα (Κίνα, Σουηδία, Καναδάς κ.ά.), στο bitcoin, στα σκιώδη κρατικά χρέη της Κίνας... Τα επίσημα κρατικά χρέη και ελλείμματα αποτελούν άλλη μια μεγάλη φούσκα. Το πότε θα σκάσει το τουρκικό χρέος είναι θέμα και πολιτικών αποφάσεων, π.χ. το αν θα αποκλιμακωθεί η κόντρα Τραμπ-Ερντογάν. Όμως, οι αναπτυσσόμενες χώρες θα βρίσκουν όλο και πιο δύσκολα κεφάλαια όσο δεν παύει η ανάγκη των ΗΠΑ να αυξήσουν τα τραπεζικά τους επιτόκια, δηλαδή όσο δεν παύει η αδυναμία τους να βρουν πραγματικά κέρδη εκτός δανεικών (άρα όσο δεν καταστρέφονται μαζικά κεφάλαια, ανταγωνιστών και φίλων, για να αποσυμφορηθεί η αγορά). Παρεμπιπτόντως, η **Βραζιλία** είναι υποψήφια για την επόμενη κρίση, με μεγαλύτερη διεθνή βαρύτητα από της Τουρκίας, συνδυάζοντας μεγάλο έλλειμμα και χρέος, αδύναμο νόμισμα, ανεργία 15%, 24% ανενεργό παραγωγικό δυναμικό, χαμηλή ζήτηση και πολιτική αστάθεια. Εν τω μεταξύ, τα τζαρτζαρίσματα, σήμερα ΗΠΑ-Τουρκίας, χτες με το Ιράν, αύριο πάλι με την Κίνα κ.ο.κ. έχουν επιπρόσθετη επίπτωση στο «επενδυτικό κλίμα». Το ΔΝΤ προειδοποίησε ότι οι εμπορικές διαμάχες των ΗΠΑ με τον υπόλοιπο κόσμο επιβραδύνουν την παγκόσμια ανάπτυξη κατά 430 δισ. δολάρια.

Πολιτικές επιπτώσεις

Το σφίξιμο της δανειακής στρόφιγγας για τις αναπτυσσόμενες χώρες θα φέρει κοινωνικές και πολιτικές αναταράξεις, όπως έφερε στην Ελλάδα του 2010-2015. Αυτό έχει ήδη δρομολογηθεί στην Αργεντινή, που ξαναμπήκε στην εποπτεία του ΔΝΤ τον Ιούνιο. [8] Η δύσκολη θέση της τουρκικής οικονομίας θα σημάνει ευκαιρίες και κινδύνους και για το τουρκικό κίνημα. Οι πιέσεις στο βιοτικό επίπεδο είναι μονόδρομος να ενταθούν. Η καταστολή και η πολεμοκαπηλία επίσης. Ήδη τα προηγούμενα χρόνια ο πληθωρισμός ξεπερνούσε τις αυξήσεις που πετύχαιναν οι αγώνες και το αστυνομικό κράτος εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση έκτακτης ανάγκης μετά το 2016 για να βγάζει παράνομες όλες τις απεργίες (που συχνά δεν υπάκουαν και παραβίαζαν δικαστικές και

κυβερνητικές αποφάσεις). Απ' την άλλη, η αντικυβερνητική δυσaréσκεια θα επεκταθεί σε κομμάτια μεσαίων ή εργατικών στρωμάτων που ως τώρα ήταν ικανοποιημένα με τα ψίχουλα της ανάπτυξης ή διατηρούσαν ελπίδες ανέλιξης.

Μια αδυνατισμένη Τουρκία πιθανά να ανοίξει -κι άλλο!- την όρεξη στον ελληνικό υποϊμπεριαλισμό για νέες διεκδικήσεις. Για παράδειγμα, μια τουρκική οικονομική κρίση θα έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο στη Βόρεια Κύπρο, με πολλαπλές πολιτικές επιπτώσεις. Στις ΑΟΖ και το Αιγαίο, γεωτρήσεις και ποντίσεις αγωγών θα μπορούσαν να επιταχυνθούν, υπολογίζοντας στην τουρκική αδυναμία και τη διεύρυνση του ρήγματος με τη Δύση. Αλλά το αντιδυτικό αίσθημα μέσα στην Τουρκία (αυξημένο μετά τις προκλήσεις Τραμπ) όσο και μια επιλογή εθνικής συσπείρωσης του Ερντογάν θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε τουρκική απάντηση και πολεμικές περιπέτειες. Όπως και να εξελιχτούν τα πράγματα, η ελληνική διεθνιστική αριστερά θα πρέπει να απορρίψει κάθε αναβάθμιση της ελληνικής διεκδικητικότητας που θα καλλιεργήσει καχυποψία και μίσος μεταξύ των λαών και θα προβοκάρει μια βίαιη ανατροπή των όποιων ελληνικών «κατακτήσεων» στην επόμενη αλλαγή των συσχετισμών. Η αριστερά έχει να οργανώσει τις δικές της απαντήσεις απέναντι στον ελληνικό καπιταλισμό, για τον οποίο, στο σημερινό διεθνές περιβάλλον, μια νέα κρισιακή υποτροπή φαίνεται να είναι μόνο θέμα χρόνου...

Σημειώσεις

[1] Ο Ερντογάν προσφέρθηκε να απελευθερώσει τον Μπράνσον με αντάλλαγμα την απαλλαγή της τουρκικής τράπεζας Halkbank από βαριά πρόστιμα που της έχουν επιβληθεί για συναλλαγές με το Ιράν.

[2] Επειδή οι ΗΠΑ είναι η παγκόσμια υπερδύναμη, το φτηνό χρήμα που εξέδιδε σήμανε μια μικρή υποχώρηση (μέχρι να εδραιωθεί η αμερικάνικη επαναφορά το 2013) αλλά όχι κατάρρευση του δολαρίου, π.χ. έναντι του ευρώ και του γεν.

[3] Σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση της Moody's, τα δάνεια εκείνων των αμερικάνικων επιχειρήσεων που ήταν ούτως ή άλλως χρεωμένες σημαντικά έχουν σημειώσει ρεκόρ στα 1,4 τρισ. δολάρια. Οι ίδιες «δείχνουν» να πηγαίνουν πολύ καλά κατά τα άλλα, αλλά τα θεμέλια τρίζουν...

[4] Τον Ιούλιο, Κογκρέσο και Γερουσία είχαν αποφασίσει να παγώσουν την παράδοση των F35 στην Τουρκία, πιέζοντας σε αυτήν την κατεύθυνση.

[5] Ο επίσημος πληθωρισμός ήταν από πριν υψηλός, 8% με 10% τα τελευταία δέκα χρόνια.

[6] Και το σινοτουρκικό εμπόριο είναι μόλις το ένα τρίτο του τουρκο-αμερικάνικου και το ένα πέμπτο του τουρκογερμανικού: μόνο πολύ μακροπρόθεσμα μπορεί να τα αντικαταστήσει.

[7] Η Τουρκία είναι ο δεύτερος εμπορικός εταίρος της Ελλάδας

[8] Βλ
<https://www.redtopia.gr/%CE%B7-%CE%B1%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%AE-%CE%BE%CE%B1%CE%BD%CE%AC-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%BD%CF%8D%CF%87%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%81%CF%8E/>